

BEVEZETÉS

Az egyházatyák világa

Távolinak tűnő világ tárul föl előttünk, amikor kezünkbe vesszük az egyházatyák intelmeinek gyűjteményét! Ha azonban az olvasó elmélyed ezeknek a bölcs mondásoknak a megismerésében, fel fogja ismerni, hogy az a távolság, amely az ókeresztény és a mai kor között húzódik, nem áthidalhatatlan. Ellenkezőleg: e sorok között a velünk élő egyházatyákra pillanthatunk. Rá fog ébredni továbbá az olvasó arra, hogy az itt szereplő intelmek egy meghatározott világnézet és moralitás alapján nyugvó, mindenkor érvényes tanítást képviselnek.

Ez a szellemiség a kereszténység, amelynek történetét ókori, középkori és újkori periódusra osztjuk. Az ókori szakasz, az ókeresztény korszak nem más, mint az atyák kora és világa, a patrisztika. Gondolkodásuk tudniillik az „atya” jelentésű görög „patér” és latin „pater” szavak nyomán a theologia patristica elnevezést kapta. Az ókeresztény irodalomtörténetet és tudományt pedig patrológiának nevezzük. S kiket tekinthetünk egyházatyának? Az egyházban kialakult és megszilárdult az a nézet, hogy egyházatyának számít az, 1. aki helyes, igazhitű tanítást képviselt (doctrina orthodoxa), 2. aki életszentséget mutatott (sanctitas vitae), 3. akit egyházi elismerés övezett (approbatio ecclesiae), 4. aki az ókeresztény időkben élt (antiquitas).

Ezek a kiemelkedő írók többnyire egyben püspökök is voltak, akik szervezetileg és a tanítás szempontjából az egyházzal közösséget alkottak, s akik közül erényeik miatt később sokakat a szentek sorába is iktattak. Azokat, akiknek a működését nem az orthodox tan jellemzi, vagy szentéletűsége nem mutatható ki, egyházi írónak nevezzük, azokat, akik írásaikban csak profán kérdésekkel foglalkoztak, az ókeresztény írók közé soroljuk, a későbbi korokban élt gondolkodókat pedig egyháztanítókként említjük. Mindazonáltal az ókeresztény írók örökségének egésze

az egyházi hagyomány becses részét képezi, mint amelyből az elfogadott tanítás kisarjadt.

Az egész hagyományt mindenekelőtt az élő egyház, mint a jézusi és apostoli szóbeli tanítás eleven utódlásában megszakadást nem szenvedő tanítóhivatal jelenti, továbbá a hasonló súlyú múltbéli hitvallások, zsinati határozatok, pápai nyilatkozatok s egyéb megnyilvánulások mellett különös jelentőséggel az egyházatyák egybehangzó tanítása (unanymis consensus patrum).

Az egyházatyák kora a keresztény gondolkodás történetének páratlanul nagy alkotóerőt felmutató hét évszázada, és a keresztény európai civilizáció örök forrása. A nyugati kereszténység minden nagy megújulását az atyák szelleme hatotta át. Az egyházatyák nagy vonzerejét több tényező is magyarázza. Egyrészt közel vannak a forráshoz, ami közös világot és hitelességet jelent. Másrészt az egyházatyák mindenekelőtt lelkipásztorok. Harmadrészt pedig, az atyák közössége az egyetemes, a keletet és a nyugatot átfogó egyház.

Az egyházatyák tevékenysége harc volt egy új világnézetért; vallásuk, teológiájuk, kultúrájuk és filozófiájuk kiépítése együtt zajlott azzal, hogy eszmei és társadalmi küzdelmet vívtak koruk többi irányzatával. Új kultúrát teremtő, új civilizációt megalapozó munkásságuk együtt járt azzal, hogy meghatározták viszonyukat környezetük tényezőivel: megállapították a megegyező, a hasonló és az ellentétes tendenciákat a klasszikus görög-római antikvitás egészéhez, egyes irányzataihoz, valamint a zsidó valláshoz képest, továbbá megfogalmazták álláspontjukat a szerteágazó szekták és az antik dekadencia közegeiben. A hit komolysága és a keresztény kultúra bevitele a társadalomba volt az, ami eleve súlyt adott ennek a filozófiának, s Szent Jusztinosz (†165), az első keresztény filozófus ezt rögtön vértanúságával példázta.

Az egyházatyák időszaka a nagy dogmaalkotások és a keresztény tanítás kifejlesztésének kora. Ennek érdekében az egyházatyák fölhasználták az antik kultúra, a görög filozófia megfelelő fogalmait és tanait, míg a keresztény szellemmel ellentétes irányzatokat természetesen bírálattal illették. A keresztény gondolkodás alapja két évezred óta hit és értelem egymásra vonatkoztatása, egymást megvilágító és erősítő működése. „Érts,

hogy higgy, higgy, hogy érts!” – vallotta Szent Ágoston (Sermo, 43. 7. 9.). S hasonlóképpen Szent II. János Pál pápa Fides et Ratio kezdetű enciklikáját (1998) ezekkel a szavakkal kezdi: „A hit és az értelem két szárny, melyekkel az emberi szellem fölemelkedik az igazság szemlélésére”.

Az egyházatyák kialakították a keresztény gondolkodás kereteit és a keresztény tanítás fő irányait. A Lét egészét újra-gondolva a Világ, az Abszolútum és az Ember hármasságából a keresztény szellem immár teljességgel az Abszolútum, az Isten jegyében él. A keresztény gondolkodásban Isten eszméje lényegileg eltér a korábbi istenfogalmaktól. Isten abszolútum (feltétlen), transzcendens (világon túli), maga a lét/létteljesség, mindennek alapja, teremtője, rendezője és gondviselője. Mivel e világon túli, ezért fogalmilag felfoghatatlan, de az általa teremtett világ analógiái útján az értelem közelíteni tud hozzá, és így sajátos módon megismerhető.

Az Isten: Atya, Fiú és Szentlélek Szentháromsága, egy lényeg (uszia, substantia) avagy természet (phüszisz, natura) három személyben (proszopón, persona). Ez a trinitológia = Szentháromság-tan lényege. A Fiú: az Ige, Jézus Krisztus két (isteni és emberi) természet egy személyben, akivel az örök Logosz a világba, az időbe lépett, aki egyesíti a mindenséget, az ember megváltójaként átfogja az isteni és az emberi világot, s akin keresztül az ember az emberre tud találni. Ez a krisztológia = Krisztus-tan lényege. A kereszténységnek ezeket az alapvető trinitológiai és krisztológiai hittételeit az atyák a négy első egyetemes zsinaton rögzítették. Ezek a niceai (325), az első konstantinápolyi (381), az epheszoszi (431) és a chalcedoni (451) zsinat. Az egyházatyáknál megjelenik a gondolat, hogy mivel Jézus Krisztus mindenenek egy főben egyesít (anakefalaiószisz = recapitulatio), ettől fogva a keresztény ember számára az igazság nem az időbeliség egymásutánjának részlegességében, hanem az időfelettség/időtlenlenség „egyidejűségének” teljességében áll fenn és érvényesül. A keresztény ember ebben él.

A világ fogalma az egyházatyák tanaiban ártértelemeződik: már nem abszolútum, hanem relatívum, azaz már nem örök, hanem kezdettel és véggel bíró létező, az isteni teremtés eredménye.

A világ fogalma kettős tartalmat kap: mint teremtés jó és érték, de mint az Igét meg nem értő, a Fiút-Krisztust elutasító, s a szellemet akadályozó tényező negatív megítélés alá esik. Mindazonáltal a világ az ember rendeltetésének színtere. A világ eszméjét illetően a keresztény szellem eltér a görög ciklikus felfogástól, és a világ, ezen belül a történelem lineáris menetét, azaz kezdetét és végét, valamint üdvtörténeti értelmét vallja.

A kereszténység az egyházatyák munkásságával új emberképet is alkot, amelynek értelmében az ember már nem a világ része (nem egyszerűen mikrokozmosz a makrokozmoszban), hanem önálló elv, aki csak testi mivoltában tagolódik a világba. A világ az ember földi rendeltetésének értékes, de mulandó színterévé válik. Ez a keresztény emberkép alapvetően új a gondolkodás történetében. Test és lélek egységeként, a véges és a végtelen között az ember egyrészt a világhoz, másrészt mint Isten képmása (*Imago Dei*) és szellemi lélek az örökkévalósághoz tartozik, egészében véve pedig megismételhetetlen önérték, méltósággal bíró halhatatlan személy. Az ember „Istenre képes” (*capax Dei*), értelmes és erkölcsi lény, akinek egyéni és közösségi hivatása van.

A keresztény tanításnak az emberre vonatkozó központi elve a szeretet. A fogalmat sok félreértés kíséri; a szeretetet hirdetve a kereszténység nem holmi érzelevallás, mert a szeretet a létrendből kiinduló, ontológián és morálfilozófián alapuló megfontolásokból kapja meghatározott, emberépítő tartalmát. A tanítás mélységét jelzik az egyházatyák jellegzetes megfogalmazásai: Szent Ágoston ezt írja: „Szeress, és tégy, amit akarsz!” A hagyomány szerint pedig az aggastyán Szent János apostol és evangélista, midőn epheszoszi hívő közössége bármilyen kérdésben a tanácsát kérte, mindig csak ennyit mondott: „Fiacskáim, szeressétek egymást!”

Ebből a lelkületből fakad az egyházatyák morális magatartása, egész erkölcsi tanítása az istenszeretet és az emberszeretet evangéliumi kettős parancsa alapján. Az egyházatyák műveiben, bibliakommentárjaiban és önálló erkölcsbölcseleti értekezéseiben az embernek saját élete iránti felelőssége és az ember közösségi hivatása egységben bontakozik ki. Ezek jegyében a korai

kereszténység új életstílust alakított ki, amelyben a világhoz való új hozzáállás tükröződik.

Ezzel kapcsolatban szeretnénk megjegyezni, hogy az ókeresztény időszakban megjelenő aszkézis fogalmát félreértés szokta kísérni. Érdeemes ezért felidézni a szó tulajdonképpeni jelentését és eredeti értelmét. A görög aszkeó jelentése: megmunkál, ki-dolgoz, feldíszít, gyakorol, edz, fegyelmez, az aszkéziszis tehát: gyakorlás, edzés. Az aszkézis helyesen értve egyáltalán nem pusztán önmagában, öncélúan jelent lemondást, sanyargatást, megvonást, hanem lényegem, személyem igazi kibontakoztatására irányul, és ezért jár együtt erőfeszítéssel, fegyelemmel, fö-lösleges és indokolatlanul függésben tartó dolgok elhagyásával. A szó helyes felfogása így mai tanulsággal is szolgálhat.

Az egyházatyák tanítása nyomán kialakult eszme szerint, szemben a görög filozófia egymásnak ellentmondó számos irányzatával, a kereszténység az igazi filozófia. Az egyházatyák a megelőző és kortárs pogány vallások, filozófiák, világnézetek kritikáját adják, és a kereszténységet mint igaz vallást és igaz bölcsességet mutatják be.

Az általuk képviselt új értékrend az európai civilizáció alapjává, egyik legfontosabb forrásává vált. Szemben a ma közkeletű vélekedéssel és az egész modern kori mentalitással és ideológiával, amely a pusztán emberi jogokat és a szabadságot tekinti európai értéknek, a patrisztikában kibontakozott keresztény világnézet a keresztény természetjog, a közjó, az erkölcsi racionalitás és a realizmus elveit mutatja föl alapvető európai értékeként. Ezek alapján látható, hogy Európa mai válságos valóságával szemben van egy másik Európa, a kereszténység által képviselt civilizáció, amely szellemi és anyagi, közösségi és egyéni, szak-rális és profán egységét őrizve egy olyan értékkelvű hagyományt képvisel, amelyhez méltán fordulhatunk, ha életünk emelésének és civilizációnk megújulásának alapjait keressük.

Frenyó Zoltán